

VOORWOORD

Uw koninkrijk is verdeeld en aan de Meden
en de Perzen gegeven
Over het leven van Miklós Bánffy

Jaap Scholten

‘Je bent een ezel, mijn zoon! Je weet helemaal niets van ons! Ik zal het jullie laten zien.’ Dit was de reactie van Miklós Bánffy na lezing van het manuscript van de schrijver Tamási Aron die een roman had geschreven over de Transsylvaanse aristocratie. Daarop besloot Bánffy zelf een roman te schrijven die in dat milieu speelde, zo vertelde Miklós Bánffy, het petekind van de schrijver, me. Dat boek groeide uit tot de Transsylvaanse trilogie van bijna 1600 bladzijden met de titels *Zij werden gewogen* [het onderhavige *Geteld, geteld*], *Zij werden te licht bevonden* en *Zij worden aan stukken gescheurd*. Zowel de nazi’s als de communisten beviel het werk niet. Veertig jaar lang werden de boeken en de auteur ervan in de ban gedaan. Pas in 1982, onder het naar het Westen lonkende goulashcommunisme van János Kádár, mocht voor het eerst weer een Hongaarse editie verschijnen. In 1999 volgden een sterk ingekorte Engelse vertaling (vertaald en verzorgd door Patrick Thursfield en Katalin Bánffy, de in Tanger levende dochter van de schrijver) en gestage internationale erkenning. Bánffy’s trilogie wordt nu, drie kwart eeuw na verschijnen, door de critici vergeleken met het werk van Tolstoj, Proust en Tomasi di Lampedusa.

Miklós Bánffy (1873-1950) werd geboren in een van de machtigste geslachten van Transsylvanië, namelijk de grafelijke familie Bánffy de Losoncz. Zijn familie bezat tienduizenden hectare land, huizen en paleizen, waaronder Bonchida, ‘het Versailles van Transsylvanië’, dat in de trilogie voortleeft als Dénestornya. Bánffy’s leven valt samen met een cruciaal tijdperk voor Hongarije. In 1867 werd het Compromis – de Ausgleich – met Oostenrijk gesloten, waaruit de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie ontstond, die voor Hongarije een periode van ongekende groei bracht. Het was een van de snelst groeiende economieën ter wereld. De Pest-zijde van Budapest schoot uit de grond, met de opera, het nieuwe parlement, de beurs en de brede Parijs-achtige avenues. De Hongaarse

taal, de literatuur, de architectuur en de muziek bloeiden. Eeuwenlang hadden de Habsburgers hun pluriforme rijk weten te besturen door alle nationaliteiten en religies ongeveer even ontevreden te houden, met de Ausgleich verwierven de Hongaren een bevoorrechte positie. Dit riep afgunst, verlangens en ambities op bij de andere nationaliteiten binnen de dubbelmonarchie.

De trilogie speelt aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog, de jaren 1904-1914. De aristocratie bestuurde nog immer met grote vanzelfsprekendheid het land, tussen de paardenrennen en de patrijzenjacht door. Bánffy beseft hoezeer het een tot verdwijnen gedoemde klasse was en Hongarije een aan broederstrijd ten ondergaand, zelfzuchtig land. Hij beschrijft het van binnenuit, hij kende de aristocratie, de binnenlandse en de buitenlandse politiek, de kunstenaars, het landleven, de bosbouw, de jacht, de paardenrennen, de diners, de bals en ook de decadentie.

In zijn memoires, die pas na de val van het communisme werden gevonden en in 1993 voor het eerst zijn gepubliceerd, beschrijft hij hoe hij in zijn jonge jaren samen met zijn achterneef en boezemvriend Mihály Károlyi nachtenlang gokkend doorbrengt in de Kaszino Club in Budapest. Landgoederen en stadspaleizen wisselden 's nachts van eigenaar. De onuitgesproken regel was dat wat aan tafel verspeeld werd, binnen vieren-twintig uur betaald moest worden. De familie Károlyi was zo bezorgd over het gedrag van Mihály dat ze een politieke carrière voor hem opstartte om hem bij de goktafel weg te houden. Als jongeman werd Miklós Bánffy door de familieraad, op initiatief van zijn desperate vader, een jaar naar een afgelegen landhuis verbannen omdat hij een al te losbandig leven leidde.

Miklós Bánffy werkt onder andere als ontwerper en intendant van de Budapestse opera. Hij zorgt ervoor dat Béla Bartók voor het eerst opgevoerd wordt (en ontwerpt daarbij het decor voor Bartóks *Blauwbaard*). In oorlogstijd is hij verantwoordelijk voor de organisatie van de gehaaste kroning van de laatste Habsburgkoning in Budapest. Over de Asterrevolutie in 1918 schrijft Bánffy dat hij 's nachts lawaai op straat hoort en denkt dat het marktkooplui zijn die hun kramen opzetten. De volgende ochtend ontdekt hij wat er aan de hand is: 'Toen mijn oude butler zich aandiende, meldde hij me drie dingen: mijn bad stond klaar, de revolutie was uitgebroken en Mihály Károlyi was nu minister-president.'

Aan het eind van de Eerste Wereldoorlog reist Bánffy naar Engeland. Hij wil de Britten beïnvloeden Hongarije bij het vredesverdrag coulant te behandelen, maar strandt door geldgebrek in het spionnennest Den Haag. In Hongarije is de gematigd socialistische regering van zijn neef Mihály Károlyi gevallen. De macht is in handen gekomen van de radenrepubliek

onder leiding van Béla Kun. Bánffy kan niet terug zonder het risico te lopen aan de eerste de beste lantaarnpaal opgehangen te worden. Hij heeft geen cent en ziet in Nederland voor zichzelf drie mogelijkheden om in zijn onderhoud te voorzien: bij een manege paarden afrijden, in een café aan de slag te gaan als marqueur (biljartleraar) of als portretschilder proberen opdrachten te vinden. Hij kiest voor het laatste en leeft, arm als een kerkrat, zes maanden in Den Haag. In enkele Nederlandse huizen moeten nog portretten van zijn hand hangen.

Bánffy houdt een buitengewoon gunstig beeld van de Nederlanders over: 'Wat een mensen waren dat, deze nuchtere, dappere onderdanen, ambachtslieden, winkeliers en kruideniers die hun kleine strook land verdedigden, waarvan het meeste met de toewijding van mieren heroverd was op de zee, in hun geloof en vrijheid nooit zwichtend voor wie dan ook, noch voor de gevreesde hertog van Alva noch voor de horden legers van de Zonnekoning. Ze boden zelfs Napoleon het hoofd... Slechts een paar miljoen zielen, maar wat een volk!'

Hij was misschien wel altijd in Nederland gebleven als er niet een telegram was gekomen van weer een andere neef, István Bethlen: 'Kom onmiddellijk terug!' Admiraal Horthy had de radenrepubliek van Béla Kun omvergeworpen en István Bethlen was premier van Hongarije geworden. Bánffy werd teruggeroepen om de positie van minister van Buitenlandse Zaken op zich te nemen. In de jaren 1921 en 1922 vervulde hij deze post totdat onenigheid met regent Horthy over het te voeren beleid te ver opliep en Bánffy ontslag nam. Hij schrijft hoe de invloed van de aristocratie, die over het algemeen een restauratie van de monarchie voorstond, onder Horthy taande en de Hongaarse lagere adel aan invloed won: 'En gezegd moet worden dat deze lagere adel als klasse veel reactionairder was en veel meer gekant was tegen elke vorm van modernisering dan de aristocraten ooit geweest waren. Je kunt veel negatiefs over de Hongaarse aristocraten zeggen, maar vaststond wel dat zij nooit hun internationale visie verloren.'

Bij het verdrag van Trianon werd Hongarije buitensporig zwaar gestraft – was het anders gelopen wanneer Bánffy wél de middelen had gehad in Engeland de publieke opinie te beïnvloeden en niet voor de kost Hollandse dochters had moeten naschilderen? Transsylvanië, dat duizend jaar deel uitmaakte van het Hongaarse rijk (met uitzondering van de 150 jaar dat het een semi-onafhankelijk prinsdom was tijdens de Osmaanse bezetting van Midden-Hongarije), werd aan Roemenië toegekend. De Roemeense overheid voerde in 1921 een aantal wetten door die het eind van de oppermacht van de Hongaarse magnaten betekenden. Men mocht hooguit nog 300 hectare landbouwgrond bezitten. Alles daarboven werd

geconfisqueerd. Om overheidsfuncties en zelfstandige beroepen uit te oefenen diende men het Roemeens te beheersen. Driehonderdduizend Hongaren ontvluchtten Roemenië.

Miklós Bánffy daarentegen keerde in 1926 uit Hongarije terug naar Transsylvanië, waar zijn vader was overleden; hij nam het bewind over van Bonchida en de gereduceerde landerijen. Doordat de economische en politieke rol van de Hongaarse aristocraten in Transsylvanië was geminimaliseerd, richtten zij zich meer op een symbolische, sociale en culturele rol. Miklós Bánffy startte samen met János baron Kemény de *Erdélyi Helikon* (Transsylvaanse Helicon), een liberaal literair tijdschrift met Bánffy als hoofdredacteur en een kring van schrijvers die bij elkaar kwamen op het kasteel Marosvécs van Kemény. Bij die bijeenkomsten trad Carola baronesse Bornemissza vaak op als gastvrouw. Zij was een tegendraadse onafhankelijke vrouw van grote schoonheid, een combinatie waar velen niet tegen bestand waren. De echtgenote van baron Bornemissza werd Bánffy's grote verboden liefde. In zijn tussen 1924 tot 1940 geschreven trilogie vereeuwigde hij haar als Adrienne Milóth. Het werk verscheen aanvankelijk in negen delen, het eerste in 1934, en beleefde tot 1940 dertien herdrukken.

Bánffy en Kemény spanden zich in voor het verspreiden van de Transsylvaanse en Hongaarse literatuur en cultuur en voor het bij elkaar brengen van Roemeense, Saksische en Hongaarse schrijvers en kunstenaars. Bánffy droomde ervan dat Transsylvanië op een dag weer een semi-autonome staat zou kunnen zijn zoals het in de zeventiende eeuw was. De poging tot het vormen van een eensgezinde 'Transsylvaanse cultuur' liep in de jaren voor de Tweede Wereldoorlog op de klippen door de agressieve cultuurpolitiek die het Derde Rijk uitoefende in gebieden waar Duitse minderheden woonden – onder andere door het subsidiëren van Duitstalige tijdschriften en literaire bladen in Transsylvanië, waarin de superioriteit van het Herrenvolk bezongen werd en op segregatie werd aangedrongen.

In de zomer van 1943 reisde Bánffy naar Boekarest om de minister van Buitenlandse Zaken te ontmoeten en de Roemeense regering te overtuigen tezamen met de Hongaren de zijde van de geallieerden te kiezen. Twaalf dagen duurden de onderhandelingen; toen braken de Roemenen ze af door onenigheid over de toekomst van Transsylvanië. Hitler vergaf het de anglofiële Bánffy niet. Aan het eind van de oorlog laadden de terugtrekkende Duitsers zeventien trucks vol met de kunstschaten van Bonchida, alvorens het paleis, inclusief de bibliotheek en het eeuwenoude archief, op te blazen. De Duitse colonne werd door de geallieerde luchtmacht gebombardeerd. In 1944 vluchtten Bánffy's echtgenote en dochter

naar Budapest, hij bleef achter in Transsylvanië in de hoop het stadspaleis in Kolozsvár (Cluj-Napoca in het Roemeens) te kunnen beschermen. Kort daarna sloot de grens tussen Roemenië en Hongarije en waren vrouw en kind onbereikbaar geworden.

In retrospectief blijkt de titelkeuze uit 1934 voor de trilogie even precies als omineus. Bánffy ontleende de titels aan het boek Daniël uit het Oude Testament, hoofdstuk 5: 25-28, waarin de laatste koning van Babylon, Belsassar, wordt veroordeeld omdat hij zich heeft verheven tegen God: 'Dit is wat er geschreven staat: *mene, mene, tekel, ufarsin*. En dit is wat het betekent: *mene* – God heeft de dagen van uw koninkrijk geteld en er een einde aan gemaakt; *tekel* – u bent gewogen en te licht bevonden; *peres* – uw koninkrijk is verdeeld en aan de Meden en de Perzen gegeven.'

Bonchida lag in as, de kunstschaten van de familie, het archief en de bibliotheek waren dankzij de nazi's vernietigd en ieder verder bezit was door de communisten onteigend; zijn boeken, zijn klasse en hijzelf waren ongewenst. In 1948 stierf Carola Bornemissza bij de nonnen in Kolozsvár. Bánffy bedolf haar graf onder de rode rozen. In 1949, het jaar waarin de gehele aristocratie in Transsylvanië uit haar huizen en van haar grond verdreven werd en met de stempel do in hun identiteitspapieren tot paria's werden gestigmatiseerd, kreeg de 76 jaar oude Miklós Bánffy toestemming naar Hongarije te reizen. Het jaar daarop stierf hij in Budapest. Zijn stoffelijk overschot is op een goed moment bijgezet in het familiegraf bij de kapel van de Bánffy's op de begraafplaats Házsongárd in Kolozsvár, een paar honderd meter van het graf van Carola Bornemissza.

Bij het schrijven van dit voorwoord heb ik geput uit Bánffy's memoires *Phoenix Land* (Londen, 2003), uit het voorwoord bij deze memoires door Patrick Thursfield en uit mijn eigen boek *Kameraad Baron*.

Geteld, geteld

